

HUVAYDO IJODIDA ALQAMA OBRAZI

Zaripova Dilfuza Baxtiyorovna,

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Buxoro akademik litseyi dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

THE IMAGE OF ALQAMA IN HUVAYDO GREATION

Zaripova Dilfuza Bakhtiyorovna, Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan Associate Professor of Bukhara Academic Lyceum, Doctor of Philosophy in Philology (PhD)

ОБРАЗ АЛКАМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ХУВАЙДО

Зарипова Дильфуза Бахтиёровна, Министерство внутренних дел Республики Узбекистан, доцент Бухарского академического лицея, доктор философии по филологии (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Huvaydo ijodida Alqama obrazining paydo bo'lish asosi, "Rohati dil" dostonidagi Alqama haqidagi hikoyatning badiiy-g'oyaviy tahlili va Huvaydo ijodida iqtibos san'atining ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Adibning obraz yaratishda o'ziga xos uslubi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: didaktika, Qur'on, hadis, komil inson, tasavvuf ta'limoti, doston, obraz, iqtibos san'ati, imon.

Abstract: This article discusses the basis of the appearance of the image of Alqama in Huvaydo's work, the artistic and ideological analysis of the story about Alqama in the epic "Rohati Dil" and the importance of the art of quotation in Huvaydo's work. The author's unique style of image creation is analyzed.

Keywords: didactics, Qur'an, hadith, perfect human being, mysticism, epic, image, art of quotation, faith.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основы появления образа Алкамы в творчестве Хувайдо, художественно-идеологический анализ рассказа об Алкаме в эпосе "Рохати Дил" и значение искусства цитирования в творчестве Хувайдо. Анализируется неповторимая авторская манера создания образов.

Ключевые слова: дидактика, Коран, хадисы, совершенный человек, мистика, эпос, образ, искусство цитирования, вера.

KIRISH. Jamiyatni ma'naviy yuksaklikka ko'tarish, komil insonni tarbiyalab yetishtirish o'zbek xalqining azaliy orzusi bo'lgan. Ayniqsa, bugungi milliy mustaqillik mafkurasi yangi avlod ma'naviy kamolotini taqozo etadi. Ma'naviy kamolot tarbiyasining eng muhim omillaridan milliy, madaniy meros namunolari mutolaasidir. Ulug' o'zbek shoiri Xo'janazar Huvaydo ijodi merosida ma'naviy barkamol shaxslarni kamol toptirishga oid o'ta dolzarb axloq-odob muammolari nozik shoirona kechinma, mushohadalar vositasi ila badiiy ifodalangan. Sharqona axloq, odamiylik nizomlari Huvaydo nazmida tasavvuf ta'limotining falsafiy g'oyalari hamda badiiy timsollari bilan uyg'un yo'g'rilgan.

"Rohati dil" dostonining asosiy g'oyasi komil inson shaxsining kamol topishida e'tiqod sofligi,

imon mustahkamligini shakllantirishdur. Insonda imon-e'tiqod yetakchi o'rin olishida shoir islom dinining asosiy ruknlariga amal qilish lozim, deb biladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

Huvaydo ijodini o'rganish islom ta'limotining inson ongi va ruhiyatini shakllantirishdagi xizmatini anglash bilan uzviy bog'liq. Chunki uning "Rohati dil" dostonida islom dinining xalqchilligi, odamlarni komil inson qilib tarbiyalashdagi ma'naviy-ma'rifiy kuchi yorqin ifodasini topgan. Uning ijod manbalari ikki ildizdan oziqlanadi. Birinchisi, islom ta'limoti va uning muqaddas kitobi hisoblangan Qur'ondagi ezgulik tafsilotlari, hadislar, payg'ambarimiz Muhammadalayhissalom, shuningdek, boshqa buyuk siymolarning ibratli hayot yo'li. Ikkinchisi, adabiy ta'sir bo'lib, unda islom ta'limoti, maqsad va mohiyatini targ'ib qilgan badiiy asarlar muhim

<https://orcid.org/0009-0005-8206-7253>

e-mail:
dilfuzabaxtiyorovna010@gmail.com

qimmatga ega. Bu o'rinda Alisher Navoiy, So'fi Olloyor va boshqa ijodkorlarning ta'siri sezilarlidir.

“Rohati dil” asarida Alqama haqida hikoyat berilgan. Hikoyatda aytilishicha, Alqama ismli taqvodor imonli yigit bo'lib, namozni kanda qilmas edi. Kunlardan bir kun u qattiq bemor bo'ladi. Shifo ham topmas, jon ham bermas edi. Ushbu holatni payg'ambarimizga yetkazadilar. Payg'ambarimiz Rasululloh hazrati Umarga “Unga imon aytdiringlar”,– dedilar. Hazrati Umar: “Uning tili imonga ham kelmaydi”, –dedilar. Shunda payg'ambarimiz ota-onasini chaqirtirishni aytadilar. Ota-onasidan Alqamaga rozilik berishni so'rganlarida, onasi uning ularga ko'p ozor berganini aytadi. Shunda Rasululloh:

“Rasululloh dedilar, yo Bilole,
O'tun jam' et dedilar, ushbu hole
Tutub Alqamani o'tga solali
Jazosin ushbu dunyoda berali” (9,58).

Alqamaning onasi payg'ambarimizning ushbu so'zlarini eshitib: “Yo'q, mayli roziman. O'g'limni bunday azob bilan qiynamanglar”, –deydi. Sahobalar Alqamaga Yosun o'qiydilar va u jon beradi. Alqissa shuki, kimki taqvodor bo'lsa-yu, ota-onasini rozi qilmay yashasa, uning barcha ezgu amallari sarobga aylanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Huvaydo ushbu hikoyatni o'z dostoniga kiritishda albatta, hadislardan foydalanadi.

“Kim o'z ota-onasiga yoki ulardan biriga ozor bersa, do'zaxga kiradi”.

Sharh: Ota-onani norozi qilmaslik haqida hadislar ko'p bo'lib, Anas roziyallohu anhu, Rasululloh sollallohu alayhi vasallamdan shunday rivoyat qiladilar. Rasululloh sollallohu alayhi vasallam:

وَالْعَفْوُ الْبَعِي الدُّنْيَا فِي عَفْوَيْتُهُمَا مَعْلَانِ بَابَانِ

“Dunyoda uqubati tezda keladigan ikki eshik bor. Ular: buzuqlik va (ota onaga) oq bo'lish”, dedilar [1.23].

Anas roziyallohu anhu ota-onani norozi qilishning salbiy oqibati haqida o'zlari guvohi bo'lgan voqeani shunday hikoya qiladilar:

“Rasululloh sollallohu alayhi vasallamning zamonlarida Alqama nomli kishi bor edi. U ko'p namoz o'qish, ro'za tutish va sadaqa berish kabi ibodatlarda jidd-u jahd qilardi. Bir kuni uning kasalga chalinib, vafoti yaqinlashgani ma'lum bo'ldi. Ayoli joni imon bilan chiqishi uchun unga shahodat

kalimasini aytib tura boshladi. Lekin harchand urinmasin, Alqamaning tili kalimaga kelmadi. Bundan iztirobga tushgan ayol Rasululloh sollallohu alayhi va sallam huzurlariga borib, erining o'lim to'shagida ekani, tili kalimaga kelmayotgani, agar yordam bermasalar, imonsiz ketish xavfi borligini so'zlab, yig'ladi.

Rasululloh sollallohu alayhi va sallam Ammor, Bilol va Suhayb roziyallohu anhumni: “Uning oldida qolib, kalimani aytib turing”, deb jo'natdilar. Ular kelib, Alqamaga: “La ilaha illalloh”ni aytib turdilar. Lekin u hamon kalimani aytolmasdi. Vaziyat jiddiy. Payg'ambarimiz alayhissalom huzurlariga odam yuborishdi. Rasululloh sollallohu alayhi va sallam: “Ota-onasidan biri hayotmi?” - deb so'radilar. “Uning kekxa onasi bor”, deyishdi. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi va sallam: “Alqamaning onasi qodir bo'lsa, huzurimga kelsin. Agar kelolmasa, huzuriga o'zim boraman”, deb odam yubordilar. Xabarchi kelib, unga Payg'ambarimiz sollallohu alayhi va sallamning gaplarini yetkazdi. Shunda kekxa onaxon: “U zot uchun jonim fido bo'lsin. Albatta o'zim boraman”, deb qo'liga hassasini oldi, so'ng Rasululloh sollallohu alayhi va sallam huzurlariga kelib, u zot alayhissalomga salom berdi. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi va sallam alik olganlaridan so'ng: “Ey Alqamaning onasi, o'g'ling Alqama qanday inson?” dedilar. Kekxa onaxon: “O'g'lim Alqama ko'p namoz o'qiydi, ko'p ro'za tutadi va ko'p sadaqa beradi, lekin men undan g'azabnokman”, -dedi. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi va sallam: “Nima uchun?” deb so'radilar. Onaizor: “Xotinini mendan ortiq ko'rardi”, - dedi. Shunda Rasululloh sollallohu alayhi va sallam: “Onasining g'azabi Alqamani shahodat aytishdan to'sib qo'yan. Ey Bilol, borib men uchun ko'p o'tin to'plab kel”, - dedilar. Alqamaning onasi: “Ey, Allohning rasuli! O'tinni nima qilasiz?” - deb so'radi. Payg'ambarimiz alayhissalom: “Alqamani o'tda yoqaman”, - dedilar. Kekxa onaxon: “Ey, Allohning Rasuli! Ko'z o'ngimda uni yoqib yuborishingizga yuragim dosh bermaydi”, - dedi. Payg'ambarimiz alayhissalom: “Ey Alqamaning onasi, Allohning otashi kuchliroq va boqiyroqdir. Agar uni Alloh kechirib yuborishi seni xushnud etsa, u holda undan rozi bo'l. Jonim izmida bo'lgan Zotga qasam, toki onasining g'azabi kelib turar ekan, unga namoz, ro'za va sadaqasi ham foyda bermaydi”,- dedilar. Kekxa onaxon: “Ey, Allohning Rasuli! Men Alloh,

farishtalar hamda meni kuzatib turgan musulmonlarni guvoh qilib aytaman, o'g'lim Alqamadan rozi bo'ldim", - dedi. Rasululloh sollallohu alayhivasallam unga kalimani talqin qildilar va u o'sha zahoti kalima keltirib, jon taslim qildi".

Anas roziyallohu anhu dedilar: "O'sha kuni Alqama jon taslim qildi. Nabiy sollallohu alayhi va sallam, Alqamani yuvib, kafanlashni buyurdilar. So'ng janozasini o'qib, dafnda ishtirok etdilar va qabr boshida turib shunday dedilar:

وَالدَّيَّةِ عَلَى هَذِهِ زَوْجَتِ فَضَّلَ مَنْ وَالْأَنْصَارِ الْمُهَاجِرِينَ مَعَاشِرًا يَا
عَدْلًا وَلَا صَرْفًا مِنْهُ اللَّهُ يَقْبَلُ لَمْ

"Ey, muhojir va ansorlar jamoasi! Kim-da kim ayolini onasidan ortiq ko'rsa, Alloh uning nafli va farz ibodatlarini qabul qilmaydi"[2].

Qiyomat kunida Alloh taoloning rahmat nazaridan benasib kimsalar ham ota-onalarini norozi qilgan farzandlardir. Abdulloh ibn Umar Roziyallohu anhumo, Rasululloh sollallohu alayhi va sallamdan rivoyat qilib dedilar:

الْخَمْرُ لِوَالِدَيْهِوَالْمُذْمِنُ الْعَاقُ الْقِيَامَةَ يَوْمَ إِلَيْهِمُ اللَّهُ يَنْظُرُ لَا تَلَاثَةَ
أَعْطَى بِمَا وَالْمَنَانُ

"Qiyomat kunida uch toifa insonga Alloh nazar qilmaydi: ota-onasiga oq bo'lgan, xamrga mukkasidan ketgan va bergan narsasini minnat qiluvchi kishi" [3.5349].

Demak, ota-onani norozi qilish bu dunyoda ham, oxiratda ham faqat va faqat yomonlikka sabab bo'lishini unutmash lozim.

Xo'janazar Huvaydo o'z asarlarida Qur'on oyatlari, Hadis hikmatlari va shariat ahkomlarini badiiy vositalar va yorqin timsollar vositasida targ'ib qilishga harakat qiladi. Mumtoz adabiyotshunosligimizda she'rda Qur'on va hadis so'zlarining ishlatilishi alohida san'at hisoblangan, ya'ni biror bayt yoki misrada talmi' san'ati emas, boshqa bir mustaqil san'at iqtibos san'atidan foydalaniladi. A.Hojiahmedov o'zining "She'riy san'atlar va mumtoz qofiya" asarida iqtibos san'ati haqida shunday deydi: "Ilm o'zlashtirmoq" ma'nosidagi bu so'z Qur'on oyatlari va payg'ambar hadislarini she'r ichida keltirish yoki ularning mazmunini she'rda ifodalash san'ati nomidir. Musulmon mamlakatlarning shoirlari bu usulga keng murojaat qilib, o'zlarining lirik va liro-epik asarlarida oyatlar va hadislarni keltirganlar. Hadislarga bag'ishlab yozilgan "Arbain"lar ham **iqtibos** usulida yaratilgan"[4.60]. Huvaydo ham dostonning ayrim o'rinlarida Qur'on oyatlari hamda hadislardan keng

foydalanligini ko'rishimiz mumkin. Huvaydo she'r vazni talablari hamda asarni turkiy tilda yozganligi sababli ham ayrim o'rinlarda ularning tarjimasini keltiradi. Oyat, hadis so'zlarini juz'iy o'zgarishlar bilan she'rda keltirish usulini Ataulloh Husayniy **iqtibos** san'atining bir turi deb hisoblaydi. Ataulloh fikri bo'yicha aqd (arab., turg'un bog'lamoq, javohirlarni ipga tizish) nasr javohirlarini nazm rishtasiga tizmoq bo'lsa, Koshifiy iqtibos va aqd o'rtasidagi tafovut haqida shunday yozadi: "Iqtibos – Qur'on (oyatlari) va hadisni aynan keltirishdir"[4.62].

XULOSA. Huvaydo Alqama haqidagi hikoyat mazmunini yoritishda hadislardan foydalangan. Ammo, hikoyatga biroz o'zgartirishlar kiritadi. Masalan, Huvaydo hikoyatida Alqamaning xotini obrazi berilmagan. Adib ota-ona noroziligiga uchragan yigit obrazini yaratadi. Hadisda esa onasidan xotinini ustun qo'ygan yigit haqida gap boradi. Umuman olganda, hadislar didaktik asarlarning paydo bo'lishiga zamin yaratgan.

Mamlakatimizda yangicha falsafiy tafak-kur shakllanayotgan, diniy qadriyatlarimizning jamiyat va shaxs hayotidagi o'rni va roli yangicha idrok etilayotgan hozirgi sharoitda hazrat Huvaydoning o'lmas badiiy-falsafiy asarlari bizni ma'naviy kamolotning sirli va jozibali olamiga olib kiradi, ko'nglimiz yorishadi, hayotning mazmuni va qadrini chuqurroq his etishga, o'zimizda komillik sifatlarini tarbiyalashda yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hokim rivoyati. Sahih hadis. Jaloliddin Suyutiy. Al fathul kabir fiy zammiz ziyada ilal jomi' as sag'iy. Dorul fikr. Bayrut. 2003. –B.23.
2. Muhammad Navaviy ibn Umar Bantaniy. Tanqihul qovvil hasis. Dorul kutub al-ilmiiya. Bayrut. 2015.
3. Nasaiy rivoyati. Imom Ibn Kasir. Tafsir al Qur'an al aziym. Dorut toyyiba. 1999. –B. 5349.
4. Hojiahmedov A. She'r san'atlari va mumtoz qofiya. – T.: O'qituvchi, 1999. –B. 60-61.
5. Jumaxo'ja N. Milliy mustaqillik mafkurasi va adabiy meros (XVII-XIX asrlar o'zbek she'riyati asosida). F.f.dok.dis... – Toshkent: 1999. –B. 220.
6. Zohidov V. Hayotbaxsh badiiyat taronalar. –T.:1975.
7. G'aniyeva S, Zohidov V. Huvaydo xalq dilida. "Qizil O'zbekiston" gazetasi. 1961.15-sentabr.
8. Zohidov V. Xalq dilida Huvaydo Chimyoni. "Toshkent oqshomi" gazetasi. 1968. 4-mart.
9. Huvaydo. Rohati dil. –T.: Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1994.